

Lasten yksinäisyys vanhempien erotessa – näkökulmana lasten kuvaama kuulumattomuus ja siitä selviytyminen

Outi Kauko.

Nuorisotutkimus 2014.32(1):3-17.

Vanhempien ero lasten yksinäisyyden tarttumapintana

Suomessa noin 30 000 alaikäistä kokee vuosittain joko avioliitossa tai avoliitossa eläneiden vanhempiensa eron. Määrä on Euroopan korkeimpia. (Kartovaara 2007, 93.) Erojen yleisyydestä huolimatta niiden merkitystä lapsille on tutkittu meillä varsin vähän. Olemassa olevassa tutkimuksessa ovat painottuneet eron jälkeiset tilanteet sekä lasten asema eroriitojen käytännöissä (Ritala-Koskinen 2001; Linnavuori 2005; Karttunen 2010).

Tässä artikkelissa mielenkiinto kohdistuu lasten mahdolliseen yksinäisyyteen vanhempien erotessa. Yksinäisyyttä ja vanhempien eroa yhdistävät suhteiden katkeamiset. On esitetty, että vanhemman avioerosta johtuva menetys aiheuttaa lapselle usein enemmän yksinäisyyttä kuin vanhemman kuolema. Väite perustuu siihen, että lapset tulkitsevat usein eron vanhempien valinnaksi. Kuolema ei ole sen sijaan yleensä kenenkään vastuulla. (Bullock 1993, 47.)

Tutkimuksessani vanhempien ero on lasten yksinäisyyden tutkimisen lähtökohtainen konteksti. Eron myötä ydinperheen oletettu yhteenkuuluminen purkautuu (Castrén 2009, 114) ja ero tekee suhteiden katkeamiset tai muutokset näkyviksi ulkopuolisellekin tarkastelulle (Alanen 1992, 95; Smart & Neale & Wade 2001, 18). Artikkelissa olen kiinnostunut siitä, löytyykö vanhempien eroa kuvaavista lasten kirjoituksista lasten yksinäisyyskerrontaa, ja jos, niin millaista. Aineistona ovat lapsille suunnatun kirjoituskilpailun myötä syntyneet 12–15-vuotiaiden kirjoitukset. Artikkelin aluksi käyn läpi aiempaa vanhempien eroon ja lasten yksinäisyyteen liittyvää tutkimusta ja paikannan oman näkökulmani aiheeseen. Sen jälkeen esittelen aineiston ja analyysin sekä empiiriset tulokset. Lopuksi suhteutan tuloksiani aiempaan tutkimukseen.

Lapsen näkökulma av(i)eroa ja yksinäisyyttä koskevassa tutkimuksessa

Ero kyseenalaistaa yhteenkuulumisen ja läheisyyden itsestäänselvyyden, ja mahdollistaa perhesuhteiden muutosten tarkastelun myös lasten näkökulmasta (esim. Smart ym. 2001, 18). Huolimatta siitä, että perhettä pidetään pitkäkestoisena ja vahvojen sidosten yhteisönä, kaikissa perheissä vaikuttavat irrallisuus ja pyrkimys etäisyydenottoon (Jallinoja 2009, 14–15). Kaisa Ketokiven (2010) mukaan suhteiden kestävyys tulee koetelluksi erityisesti ”haavoittavissa tapahtumissa”, joissa läheissuhteet järjestyvät uudelleen sekä käytännössä että kokemusmaailmassa.

Valtaosa aiemmasta erotutkimuksesta on keskittynyt ongelmiin, joita vanhempien ero aiheuttaa lapsille (Flowerdew & Neale 2003, 147–148). Ero on mielletty ongelmien syyksi, ja lapsen ja vanhemman ero on ymmärretty riskiksi lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille. Tutkimus on ollut luonteeltaan mittaavaa ja selittävää. Informaation lähteinä ovat olleet tyypillisesti aikuiset: ammattilaiset ja vanhemmat tai jo aikuistuneet lapset, joilla on omakohtaista kokemusta vanhempien erosta. (Smart 2003, 123–125.) Yhtenä eron aiheuttamana ongelmana on nähty lasten yksinäisyys ja lasten ulkopuolisuuden kokemukset muuttuvissa perhesuhteissa. (esim. Hancock 1980; Timmons ym. 2011). Esimerkiksi **Emily Hancock** (1980) toteaa, että perherakenteen purkautuminen muodostaa erityisesti lapsille merkityskriisin, jossa omaa paikkaa ja kuulumista joudutaan pohtimaan.

Uudempi erotutkimus on hankkinut tietoa myös lapsilta ja täydentänyt aiempaa tutkimusta ymmärtävillä ja kuvailevilla tutkimusotteilla. Tämän tutkimuksen mukaan ero on yksi lapsen elämässä tapahtuva muutos, jonka kokeminen sinällään ei ole hyvää tai pahaa (Flowerdew & Neale 2003). Siitä huolimatta, että uudemmat erotutkimukset vahvistavat aiempien tutkimusten tuloksia sen suhteen, että ero on suurimmalle osalle lapsista (kuten aikuisistakin) raskas, uusi lähestymistapa nostaa esille, etteivät kärsimys ja hämmennys liity välttämättä itse eroon. Merkitystä on myös sillä, miten aikuiset käsittelevät eroa lasten kanssa (Moxnes 2003, 145; Maes & De Mol & Buysse 2012, 277–278). Lisäksi yksi vaikeimmista asioista lapselle ovat vanhempien väliset ristiriidat, etenkin jos ne koskevat lasta. Huomionkohteeksi ovat nousseet lasten kokemukset ihmissuhteiden laadusta ja se, ettei ero välttämättä ratkaise, vaan voi pitkittää ristiriitoja vanhempien välillä. Vaikka eroon ei suhtauduta kevyesti, lapset nähdään elämäntilanteensa aktiivisina toimijoina ja

tulkitsijoina. (Smart 2003, 125–127.; myös Butler ym. 2003, 9). Tästä asemasta käsin lapsi määrittelee vanhempien eron suhteessa muihin elämänsä tapahtumiin (Flowerdew & Neale 2003, 148–149).

Myös uudemmassa erotutkimuksessa lasten kokema yksinäisyys tulee esille mainintoina. Kanadalaistutkijat, **Shelley Hymel** ja kumppanit (1999, 89–95), jotka ovat tutkineet lasten kokemaa yksinäisyyttä yleisesti tuovat esiin, että lasten yksinäisyyselonteot tietyissä erityistilanteissa - esimerkiksi avioerosta johtuvassa vanhemman menetyksessä - korostavat erityisesti perhesuhteiden osuutta yksinäisyydelle. Vanhempien erossa lapset liittävät yksinäisyyden tunteen fyysiseen erossaoloon ja psykologiseen etäisyyteen. Lapsen näkökulmasta ero tarkoittaa sitä, ettei lapsi voi pitää perhesiteitä annettuna. Eron jälkeen lapsi joutuu rakentamaan suhteensa uudelleen erillään asuviin vanhempiinsa. (Smart ym. 2001, 67–68, 84.) Perhettä ei tällöin määritellä niinkään jaetun asumisen vaan jaettujen ihmissuhteiden perusteella (Moxnes 2003). Myös eroon kietoutuva muuttaminen, joko toisen vanhemman tai lapsen, on yksinäisyystutkimuksissa tunnistettu yhdeksi lapsen yksinäisyyttä edeltäväksi tilannetekijäksi. Lapsen muuttaessa toisen vanhempansa mukana muuttamisesta voi seurata koulunvaihto ja ystävyysuhteiden menetyksiä. Tällöin suhteet uusiin kavereihin ja aiempiin kavereihin on rakennettava uudella tavalla. (Kangasniemi 2008, 173, 208; Terrell-Deutsch 1999, 25.)

Kiinnityn tarkastelussani sellaiseen eroa ja yksinäisyyttä käsittelevään tutkimukseen, jossa näitä ilmiöitä tarkastellaan lasten näkökulmista. Tutkimussuuntauksessa eroa tai yksinäisyyttä ei pidetä lähtökohtaisesti pelkästään ratkaisua vaativana sosiaalisena ongelmana tai ongelmien aiheuttajana (esim. Smart ym. 2001; Flowerded & Neale 2003; Rotenberg & Hymel 1999; Kauko 2012). **Joan B. Kellyn** (2003, 249) tavoin ajattelen, etteivät raskaat muistot - liittyivät ne sitten eroon tai yksinäisyyteen - tarkoita sitä, ettei lapsi voisi tuntea ja toimia kompetentisti tässä hetkessä. Kielteiset kokemukset sinänsä ovat osa tavallista elämää, eikä lasten elämä ole niistä vapaa. Ja vaikka suurin osa aiemmista tutkimuksista pitää eroa lähtökohtaisesti stressaavana muutoksena, lapset reagoivat siihen eri tavoin (Hetherington 2003, 217).

Erolla viitataan artikkelissani kokonaisuuteen, joka käsittää vanhempien parisuhteen päättymisen ja sen seuraukset (Butler ym. 2003, 9). En tee eroa avio- ja avoerojen välillä, koska aineistoni ei sitä tee, enkä pidä sitä lapsen näkökulmasta merkityksellisenä

(Linnavuori 2007, 10). Lapsi-käsitteellä viitataan artikkelissani lapsi-vanhempi-suhteeseen ja lakiperusteisesti alaikäiseen.

Lasten kirjoituskilpailutekstit aineistona

Aineistonani ovat Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto ry:n koordinoiman ”Vetskari – Kun elämä on revennyt” -projektinⁱ (2007–2010) järjestämän kirjoituskilpailun tekstit ikäsarjasta 12–15-vuotiaat. Vuoden vaihteessa 2008–2009 otsikolla ”Kun elämä on revennyt” järjestetty kilpailu oli suunnattu 12–18-vuotiaille, joiden vanhemmat ovat eronneet. Kilpailussa oli kaksi ikäsarjaa, 12–15-vuotiaat ja 16–18-vuotiaat, joista molemmista palkittiin kolme parasta. Kirjoituskilpailukutsu oli Kasvatus- ja perheneuvontaliiton Kasper-lehdessä ja liiton omilla internetsivuilla sekä Helsingin nuorisoasiainkeskuksen ja eri yhteistyökumppaneiden internetsivuilla. Lisäksi kilpailukutsua välitettiin pääkaupunkiseudun yläkoulujen terveystiedon ja äidinkielen opettajien sekä nuorisotalojen kautta.

Valmis aineisto oli suhteellisen helposti saatavissaⁱⁱ. Aineiston vahvuutena on se, että lapsi on voinut kirjoittaa ilman vanhemman lupaa. Lisäksi kilpailuun on voinut osallistua riippumatta siitä, kuinka kauan vanhempien erosta on kulunut (Maes ym. 2012, 269). Aineistossa on myös sellaisia tekstejä, joissa ei mainita terapeuttisten tai juridisten palveluiden käyttöä vanhempien eroon liittyen (Flowerdew & Neale 2003, 149).

Suurin osa kilpailuun osallistuneista teksteistä, 15 kappaletta, oli 12–15-vuotiaiden kirjoittamia. Näiden tekstien kopiot sain käyttööni ilman tunnistetietoja. Kaikki ikäsarjassa palkitut tekstit olivat kuitenkin tyttöjen kirjoittamiaⁱⁱⁱ. Tekstien pituus vaihtelee vajaasta sivusta kolmeen sivuun. Neljä kirjoittajaa käytti kirjoituskilpailun otsikkoa, yksi kirjoittaja oli täydentänyt tätä otsikkoa, seitsemän kirjoittajaa oli itse otsikoinut kirjoituksensa ja kolme kirjoittajaa oli jättänyt kirjoituksensa otsikoimatta. Yhtä kirjoittajaa lukuun ottamatta kaikki kirjoittavat yksikön ensimmäisessä persoonassa.

Järjestin saamani tekstikopiot niiden tarjoamien vihjeiden perusteella ajalliseen järjestykseen sen suhteen kuinka kauan vanhempien erosta oli kulunut. Tekstissä numero 1 vanhempien ero on tapahtumassa oleva asia, tekstissä 15 vanhemmat ovat eronneet ennen kirjoittajan syntymää. Näiden ajallisten ääripäiden väliin sijoitin loput tekstit.

Intuitiivisesti ajattelin ajallisuudella olevan merkitystä, mutta motiivi oli myös käytännöllinen: näin sain järjestettyä ja nimettyä tekstit numeroin.

Aineiston syntyminen vuorovaikutuksessa, oletettu yleisö huomioiden, näkyy aineistossa erityisen selvästi kolmessa tekstissä, joissa kirjoittaja tekstin alussa tai lopussa puhuttelee lukijaa suoraan (ks. Kulmala 2006, 33). Tekstejä tuleekin kohdella julkiseen käyttöön laadittuina tarinaversioina (Hänninen & Koski-Jännes 2000, 197). Merkittävien asioiden valinnassa ovat ohjanneet monet asiat, kuten kirjoituskilpailukutsussa esitetyt vanhempien eroon liittyvät kysymykset. Kysymykset koskivat vanhempien eroon liittyviä omakohtaisia tunteita, ajatuksia, pelon ja ahdistuksen aiheita, erosta selviytymistä sekä eroon liittyviä tapahtumia ja muutoksia, ja sitä oliko ero hyvä vai huono asia.

Vaikka kirjoituskilpailun otsikon itsessään olisi voinut odottaa houkuttelevan dramaattisia tarinoita, suuressa osassa pysyteltiin realistisen oloisissa tarinoissa (myös Mikkola 2005, 131–132). Kirjoituskilpailun aihe oli henkilökohtainen ja kutsussa pyydettiin kirjoittamaan omista kokemuksista. Tästä huolimatta ei ole varmuutta siitä, perustuvatko tekstit omaan kokemukseen. Tämän artikkelin tavoitteena on kuitenkin tarkastella lasten yksinäisyyskokemuksen kerronnallistamista, joten olennaista on se, millaisista vanhempien eroon liittyvistä kokemuksista 12–15-vuotiaat kirjoittavat. Lähtökohtana on, että elettyyn (omakohtaisesti tai sivusta seuraten) päästään käsiksi kerrottuna ja kerronnan tavat ovat myös kulttuurisesti säädeltyjä. Käyttäessäni jatkossa kokemus-sanaa viittaa kerrottuun kokemukseen.

Kuulumattomuus yksinäisyyden symbolina

Yksinäisyys-termi mainittiin lopulta vain yhdessä tekstissä: ”Isän elämä ja äidin elämä, sitten minä siinä välissä, jossain yksinäisyydessä. Minun on vain totuttava tähän uuteen, revenneeseen elämään.” Ja myöhemmin samassa tekstissä: ”Viikko isällä oli yksinäinen ja täynnä vatsalihaksia ja nälkää.” Tämä ikäsarjan parhaana palkittu teksti oli herättänyt mielenkiintoni koko aineistoa kohtaan.

Jouduin jatkamaan etsimällä yksinäisyyden rinnakkaiskäsitteitä. Tunnistin aineistosta **Jukka Kangasniemen** (2008) käyttämistä yksinäisyyskategorioista yksinäisyyden ihmissuhteissa, jonka lopulta nimesin kuulumattomuudeksi. Kuulumattomuuden

kuvauksiksi olen tulkinnut tekstien kohdat, joissa päähenkilöä kuvataan havainnoijana ja ulkopuolisena (Kulmala 2006, 6). Kirjoituskilpailuiheen huomioiden ei ole yllättävää, että aineistossa keskeisiä ovat päähenkilön kuulumattomuuskokemukset suhteessa vanhempiin^{iv}. Olen tulkinnut tällaisen kuulumattomuuden kokemuksen syntyvän päähenkilölle esimerkiksi sellaisen vanhempien riitelyn seurauksena, jota päähenkilö seuraa ulkopuolelta. Tulkinta perustuu tekstien kokonaissävyyn, ei yksittäisiin sanoihin tai lauseisiin. Rajaan nämä kokemukset analyysini kohteeksi. Päähenkilön kuulumattomuuskokemukset suhteessa vanhempiin korostuivat erityisesti tekstien alkupuolella.

Kiinnostuksen kohteenani on kuulumattomuuden ajassa tapahtuva vaihtelu teksteissä. Ajallinen muutosulottuvuus on sisäänrakennettu teksteihin jo kirjoituskilpailukutsun tehtävänannon kautta (myös Suoninen & Jokinen 2011, 40). Analyysin edetessä kuulumattomuuden erottamattomaksi käsitepariksi asetui kuuluminen. Kuulumisella tarkoitan päähenkilön kokemaa helppouden tunnetta itsensä ja ympäristönsä kanssa. Kuulumista pidetään perustarpeena ja luonteeltaan itsestään selvänä, mutta sosiaalisten voimien muokkaamana. Vaikka ihmisten ei ajateltaisi luonnostaan kuuluvan perheeseensä, perheen oletetaan olevan kuulumisen keskeinen lähde, ja ihmiset pyrkivät etsimään vaihtoehtoisia perhettä muistuttavia ryhmiä silloin, kun oma perhe ei tarjoa kuulumisen lähdettä (May 2013, 3–4, 114–115.) Kuulumattomuus ja kuuluminen ovat siis olemassa vain yhdessä toistensa kanssa samaan tapaan kuin **Riitta Jallinojan** (2009) käyttämät käsitteet vieras ja yhteisyys perhettä käsittelevässä tarkastelussa. Kuulumattomuus ja kuuluminen ilmentävät kuitenkin osuvammin tarkastelukohdettani lapsen yksinäisyyttä perheen sisällä, lapsi-vanhempi -suhteessa.

Jännitteisessä suhteessa toisiinsa nähden olevat käsitteet rakentavat tarinallisuutta. Narratiivisista lähtökohdista onkin usein tarkasteltu elämänmuutoksia, jotka ovat tapahtuneet ”päähenkilön” omasta tahdosta riippumatta ja usein sen vastaisesti. Kokemusten muokkaaminen tarinaksi auttaa ihmistä sopeutumaan hänet yllättäneeseen tapahtumaan. (Hänninen & Koski-Jännes 2000, 202.) Vanhempien ero ja sen seuraukset ovat lapselle edellä mainitun kaltaisia elämänmuutoksia ja kokemuksia.

Edellä sanotusta huolimatta luokittelin narratiiviaineistoni 15 tekstistä 10 progressiiviseksi selviytymistarinaksi (Gergen & Gergen 1983). Näissä tarinoissa kuljetaan

kuulumattomuudesta kohti kuulumista tekstien loppua kohden mentäessä. Tässä artikkelissa rajaudun tarkastelemaan vain tätä aineistoni vallitsevaa tarinamuotoa lasten yksinäisyyden ja sen väistymisen ilmentäjänä^v. Vallitsevaan tarinamuotoon keskittymistä perustelen edellä esittämilläni teoreettisilla kiinnikkeillä. Vallitseva tarinamuoto tuo esille lapsen näkökulmasta ne tekijät, jotka ovat toimineet ja auttaneet vanhempien erotilanteessa. Näin rajaus tekee oikeutta myös ”Vetskari – Kun elämä on revennyt” -projektille, jonka tavoitteena oli kehittää 12–18-vuotiaille suunnattua eroauttamistyötä.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa merkitsin tekstien kohdat, joissa päähenkilö kuvaa kuulumattomuutta suhteessa vanhempiin. Kaikissa teksteissä vanhemmat ovat osa kuulumattomuuden ongelmaa, mutta eivät välttämättä osa sen ratkaisua. Analyysin perustana oli emotionaalinen taso: se, millainen merkitys tapahtumilla oli ulottuvuudella toivottavasta ei-toivottavaan päähenkilön näkökulmasta (Hänninen & Koski-Jännes (2000, 200)). Toisin sanoen tarkastelin tapahtumia päähenkilön toiveista käsin. Analyysin toisessa vaiheessa tunnistin vallitsevan tarinamuodon sisältä kaksi juonikulultaan erilaista tarinatyyppiä, jotka erotti toisistaan myös tarinan arvopohjaa kuvaava avainmetafora (Hänninen & Koski-Jännes 2000; Suoninen & Jokinen 2011). Kymmenestä tarinasta kuusi on luonteeltaan sopeutumistarinoita, neljä pohjakosketustarinoita. Molemmista tarinatyypeistä voi kuitenkin paikantaa vanhempien eroon ja etenkin sen seurauksiin kiinnittyvää tihenevää kuulumattomuutta. Juonikulkujen mukaista luokitteluani tukivat tarinoiden otsikot. Sopeutumistarinatyyppin tarinat oli otsikoitu neutraalisti, esimerkiksi ”Ero”. Pohjakosketustarinatyyppin otsikoissa näkyi kirjoituskilpailuotsikon suuntaava vaikutus. Kaksi palkituista tarinoista lukeutui jälkimmäiseen tarinatyyppiin.

Seuraavissa tulosluvuissa tuon tarinatyyppien kautta esille keskeisiä päähenkilön kuulumattomuuden ja kuulumisen kokemuksia, esimerkkejä niin lapsen kuulumattomuudesta ja kuulumisesta suhteessa vanhempiin kuin kuulumisesta lapsen merkitykselliseksi kokemiin muihin ihmisiin, yhdessä tapauksessa myös lemmikkieläimeen. Seuraan tekstien narratiivista rakennetta. Tekstin numero otteiden lopussa erottelee kirjoittajat toisistaan^{vi}.

Ajan myötä helpottuva kuulumattomuus

Näissä teksteissä (4, 6, 9, 11, 13 ja 15) *kuulumattomuus korjaantuu ja kuuluminen kasvaa vähitellen*. Nimesin nämä Ajan myötä helpottuva kuulumattomuus -tarinoiksi. Tarinoista kolme kuvaa paitsi eron jälkeistä myös eroa edeltävää kuulumattomuutta, tarinassa yhdeksän seuraavasti: ”Iskä ei tullut enää joka yö kotiin ja ne (vanhemmat) riiteli tosi paljon. Aina kun ne huusi toisilleen mä pistin kädet korville ja koetin ajatella jotain hyvää..”

Eroa edeltävä kuulumattomuus liittyy niin tässä kuin kahdessa muussakin tarinatyyppin tarinassa vanhempien väliseen toistuvaan ja intensiiviseen riitelyyn, jota päähenkilö seuraa osattomana sivusta. Vaikka kuulumisen esteenä ennen eroa olleen riitelyn voi tulkita vähenevän eron myötä, ero ei ratkaise päähenkilön kuulumattomuutta suhteessa kumpaankaan vanhempaan.

Mä en voinut kuvitella kuinka me pärjätään ilman isää. Joka kerta kun tulin koulusta kotiin, äiti oli nukkumassa. Ei se hymyillyt enää. Ei se jaksanut huolehtia musta enää. En mäkään enää hymyillyt. Elämä oli oikeasti revennyt. []Toivoin, että joku päivä iskä ajaisi mun ohi ja pyytäisi anteeksi kaikesta ja tulisi takaisin. Mutta ei niin käynyt. (9)

Päähenkilön toiveista ja tarpeista huolimatta vuorovaikutusta kummankaan vanhemman kanssa ei ole eron jälkeen. Päähenkilön toimijuus on vain havainnointia kotona ja isän odottamista. Tämän tyyppinen eron jälkeinen kuulumattomuus suhteessa isään ja äitiin näyttäytyy myös muissa kirjoituksissa:

Se oli joulukuun ensimmäinen päivä, eropaperit tulivat käyttöön. Se oli loppu, vanhempani erosivat. En voinut sille mitään. Tuntui tosi pahalta ajatella, ettei isä tulisikaan aina illalla ovesta sisään. Viimeiset kaksi vuotta ovat olleet kauheita vanhempieni välillä. [] En ollut enää kovinkaan läheinen ystäväni kanssa ja hekin huomasivat sen. Päiväni kulutin kotona äitini vieressä ja ulos meno ei tullut mieleenkään [], sillä tiesin, että äitini halusi minun olevan kotona.

Minulla on isää joka päivä ikävä ja ajattelen aina mitä se tekee iltaisin. Ajattelen myös niitä onnen aikoja, kun ei tarvinnut joka viikonloppu mennä isälle ja puhua puhelimesta joka ilta, kun kaiken olisi voinut sanoa ”livenä”. (6)

Päähenkilö kirjoittaa itsensä ulkopuoliseksi suhteessa isän nykyiseen elämään. Äiti on fyysisesti lähellä, vieressä, mutta hänen kanssaan päähenkilö ei keskustele. Lisäksi päähenkilö kuvaa etääntyneensä ystävistään sosiaalisen vuorovaikutuksen vähenemisen myötä. Oma kuuluminen tarvetta suhteessa vanhempiinsa päähenkilö tuo sen sijaan esille paitsi ikävöimällä isää myös kantamalla huolta molemmista vanhemmistaan.

Lopuissa tarinatyyppin tarinoissa kuulumattomuus suhteessa vanhempiin näyttätyy samantyyppisenä, mutta sijoittuu nimenomaan eron jälkeiseen tilanteeseen. Näissä kirjoituksissa vanhempien eron voi tulkita tulleen kirjoittajalle yllätyksenä. Näin voi käydä erojen yleisyydestä ja omien vanhempien eroa edeltäneestä jatkuvasta riitelystä huolimatta:

Nykyään suuri osa pareista eroaa, näin kävi myös minun vanhempieni kohdalla. [] Vaikka vanhempani tappelivat kaiken aikaa, ei siihen pystynyt - mitenkään varautumaan. Ei sitä pienenä kauheasti edes tajunnut, ainahan ne oli huutanut ja tapellut, miksi se nyt sitten yhtäkkiä alkoi haitata. []

En voi sanoa muistavani mitään suurellisia hyvästejä tai tunnepurkauksia. Iskä vaan oli poissa. Nähtiin me sitä kuitenkin monta kertaa viikossa ja puhuttiin puhelimesta. Tuli erilainen perspektiivi muutenkin siihen yhdessäoloon, nyt se oli jännittävämpää ja hauskeempaa, kun tiesi että iskällä tehtäisiin aina jotain kivaa ja erilaista.

Vaikken pahemmin toivonutkaan vanhempien yhteen paluuta, niin kyllä se alkuun tuntui siltä, että elämä oli jotenkin vähän tyhjempää. Vaikka tiesin monien muidenkin vanhempien eronneen, niin olihan se ihan eri asia omalla kohdalla, ei sitä vaan voinut tajuta. Pelottavinta oli, että yhtäkkiä ne vihasivat toisiaan kokopäiväisesti, tuntui, ettei se koskaan loppuisi. Ennen ne sentään sopivat, enemmän tai myöhemmin. Tappelu jatkui aikansa, sillä isä asui

melko lähellä ja tuli haastamaan riitaa, ainoa vaan että nyt se huusi meillekin.
(11)

Eron jälkeen vanhempien välisen vuorovaikutuksen laatu huononee entisestään ja päähenkilö kuvaa riitelyn laajenevan myös isän ja lasten (päähenkilön sekä tämän sisarusten) väliseksi isän yksisuuntaiseksi huutamiseksi. Toisaalta isän asuminen melko lähellä mahdollistaa myös päähenkilön osallisuuden isän elämään, tiheät tapaamiset puhelinyhteydenpidon ohella. Eron myötä päähenkilön (ja sisarusten) ja isän välinen vuorovaikutus on parempaa kuin eroa edeltävä. Kuulumisen kannalta määrällistä yhteydenpitoa – johon myös riitelyn voi laskea – oleellisempänä näyttäytyykin sosiaalisen vuorovaikutuksen laatu. Yksinäisyyden kokemiseen on havaittu vaikuttavan paitsi ihmissuhteiden määrälliset, myös laadulliset muutokset (Kangasniemi 2008, 208).

Vanhempien välisten ristiriitojen ja vanhempien poissaolon lisäksi kuulumattomuus voi kietoutua uusiin perheenjäseniin:

Heillä kummallakin on omat kumppanit, ja lisäksi he ovat saaneet lapset tänä kesänä. Kun kuulin asiasta, olin samalla iloinen mutta myös surullinen. Olen nimittäin ollut kolmetoista vuotta ainoa lapsi, ja nyt samana kesänä sain kaksi pikkuveljeä. Minun on ollut vaikeaa sopeutua elämään kahden lapsen kanssa, vaikka toista en näekään paljon. Koin myös yhdessä vaiheessa, että vanhempani tavallaan unohtaisivat minut, koska heillä oli omat lapset, ja minä tavallaan olin jo niin ”iso” ettei minusta tarvitsisi enää paljon huolehtia. (15)

Päähenkilö kuvaa ulkopuolisuutta paitsi pitkään päähenkilön elämässä olleisiin vanhempien uusiin kumppaneihin (vanhempien ero tapahtunut ennen päähenkilön syntymää), mutta kulminoituu uudempaan muutokseen, vanhempien ja näiden uusien kumppaneiden muodostaman perheen vahvistamaan yhteiseen lapseen. Päähenkilö kokee joutuvansa kilpailemaan molempien vanhempiensa huomiosta ja huolenpidosta, ja asemastaan vanhempiensa erillisissä elämässä, kun molempien vanhempien perheissä tapahtuu samanaikaisesti isoja muutoksia (Flowerdew & Neale 2003, 154). Odotus tasavertaisesti kohtelusta ja odotuksen vastainen sivuutetuksi tulon kokemus selittävät päähenkilön ulkopuolisuuden kokemusta (Ritala-Koskinen 2001, 162–163).

Edellisessä otteessa sanapari ”yhdessä vaiheessa” viittaa tiettyyn aikaan. Kaikissa tarinoissa kuulumisen korjaantumista edesauttavana tekijänä mainitaankin aika joko epäsuorasti tai suoraan. Tarinassa 11 seuraavasti: ”Kyllä se (tappelu) sitten ajan saatossa laimeni ja jotenkin monetkin padot alkoi purkaantua mitä enemmän aika kului ja asiasta juteltiin.” Kuulumisen palautumiseen tai syntyymiseen tarvitaan myös sosiaalista vuorovaikutusta ajatusten ja tunteiden työstämiseksi.

Neljässä tarinassa kuulumisen suhteessa ainakin toiseen vanhempaan lisääntyy. Näissä tarinoissa päähenkilö on ajan kanssa ainakin jossain määrin hyväksynyt vanhempien eron mukanaan tuomat muutokset tai löytänyt muutoksista hyviä puolia. Parhaimman esimerkin tästä tarjoaa seuraava tarina, jossa vanhempien erosta on kulunut ainakin kahdeksan vuotta:

Kun erosta oli kulunut noin kaksi vuotta, isä löysi uuden naisystävän Terhin. Aluksi Terhi kävi meillä useasti ja kun olimme tottuneet häneen, hän muutti meille. Terhillä oli kissa ja koira, jotka myös muuttivat meille. Aluksi jännitti, kun Terhi muutti meille, mutta siihen tottui nopeasti. Äitikin löysi uuden miehen vähän isän jälkeen. Ero oli tavallaan hyvä asia, koska en olisi muuten tutustunut Terhiin ja Erkkiin (vanhempien uusiin kumppaneihin). Ja tiedän että isäni ja äitini suhteesta ei välttämättä olisi tullut mitään, koska he eivät enää rakastaneet toisiaan. Ero oli raskas, mutta kestin sen koska olin vielä niin pieni enkä ymmärtänyt kaikkea. Kun olin tottunut siihen, että he asuivat erillään ja ymmärsin mitä ero tarkoitti, ei se tuntunut enää pahalta ja näinhän kumpaakin aina vuoroviikoin. (13)

Otteessa korostuu päähenkilön tottuminen ajan kanssa eroa seuranneisiin muutoksiin yksi kerrallaan, vaikka ne aluksi herättivät kuulumattomuuden kokemuksen tai sen uhkan. Päähenkilö tunnistaa vanhempien erilliset elämät, jota konkretisoivat ensin vanhempien erillään asuminen, myöhemmin vanhempien uudet kumppanit ja päähenkilön arvio vanhempien välisen rakkauden loppumisesta. Ajan oloon päähenkilö on löytänyt paikkansa, osallisuuden ja ´sisäpuolella´olon molempien vanhempien elämässä. Tässä tarinassa ´sisäpuolella´oloa on vahvistanut myös asumiseen liittyvät järjestelyt, vuoroasuminen. Lisäksi päähenkilön positiivinen suhtautuminen vanhempien uusiin

kumppaneihin kertoo hänen hyväksyneen uudet aikuiset (Ritala-Koskinen 2001, 128), ainakin aikuisen ystävän asemaan (Smart ym. 2001, 48) ja elämiinsä kuuluviksi.

Kahdessa tarinassa kuulumisen korjaantumista ajan kanssa kuvataan suhteessa muihin kuin vanhempiin:

Mä tajusin, et ne haavat vaan pitää ommella kiinni ajan kanssa. Mut arvet jää. [] En luota enää miehiin ollenkaan. Oon seurustellut mun poikaystävän kanssa jo kaksi kuukautta, enkä vieläkään luota täysin siihen. Se on huono juttu. Ero on aina kova paikka, mutta läheisten tuella siitä voi jopa selvitä. Päivä kerrallaan, pitää vaan muistaa, että koko elämä ei saa kaatua eroon. (9)

Viikot vierivät eteenpäin, joskus menin viikonloppuisin isälleni, kouluni sujui tavalliseen tapaan ... Joului meni ja nyt on vuosi 2009. Elämäni on täysin muuttunut, ehkä parempaan suuntaan, kavereita on tullut lisää ja alan olemaan tavallisempi, vielä herkkä, mutta samalla kova. En ajattele enää usein tätä mitä minulle tapahtui mutta nyt tiedän ... Kaikki muuttuu ... Jopa minä .. [] Ikävöin isääni mutta jatkan eteenpäin, paras ystäväni muuttaa ... Mutta silti on jatkettava, joka päivä herättävä karuun todellisuuteen ... Vain yksi saa minut olemaan onnellinen ja se on eläin, eläin joka myytiin pois kun erosimme, en näe sitä enää koskaan ... mutta rakastan sitä maailmassa eniten, kissaani Tikrua, jonka elämä muuttui kuukaudessa. Mutta nyt, jatkan eteenpäin, ja taistelen, jos joskus näkisin oman kollini Tikrun? (4)

Ylemmässä otteessa tarkemmin nimeämättömien läheisten tarjoama sosiaalinen vuorovaikutus on palauttanut päähenkilön osallisuuden omaan elämäänsä, vaikka ero ja isän poislähtö ovat jättäneet epäluottamuksen miessukupuolta kohtaan. Myös 13–16-vuotiaiden yksinäisyyden tunnetta arvioimaan pyrkineen tutkimuksen mukaan vanhempien antama huono malli ihmissuhdetaidoissa voi estää lapsen sosiaalisissa suhteissa tarvitsemien kykyjen kehittymistä, esimerkiksi aloitteentekotaitoa ja kahdenkeskiseen suhteeseen ryhtymistä (Richaud de Minzi & Sacchi 2004, 707). Alemmassa otteessa päähenkilön oman elämän jatkamista ja siihen osallistumista on vahvistanut erityisesti menetetty lemmikkieläin ja toive sen jälleennäkemisestä. Lisäksi päähenkilön 'sisällä' oloa omassa täysin uudessa, ehkä paremmassa elämässä konkretisoi maininta siitä, että

kavereita on tullut lisää. Huolimatta siitä, että kuulumattomuus suhteessa isään ei ratkea, molemmissa tarinoissa on muita kuulumista korjaavia toimijoita, jotka auttavat päähenkilöä suhteuttamaan eron seurauksia päähenkilön elämäkokonaisuuteen ja elämän jatkamisessa päivä kerrallaan.

Tarinoissa ero näyttäytyy yhtenä, monia muita muutosprosesseja ja niihin liittyviä sopeutumisprosesseja käynnistävänä muutoksena elämässä (myös Flowerdew & Neale 2003). Näissä tarinoissa kuulumattomuus ei kaikilta osin ratkea, mutta suhde kuulumattomuuden kokemukseen muuttuu. Kuulumisen lisääntymiseen liittyy keskeisesti vanhempien eron ja sen seurausten suhteuttaminen päähenkilön elämäkokonaisuuteen. Kokonaisuuteen kietoutuvat paitsi vuorovaikutuksen paraneminen ajan kanssa, myös käytännön toimenpiteiksi laskettavat vanhempien läsnäoloa mahdollistavat asiat, esimerkiksi päähenkilön asumiseen liittyvät ratkaisut. Tarinoissa korostuu tilanteinen toimijuus (Eskonen 2004, 14), selviytyminen päivä kerrallaan tässä ja nyt ilman sen kummempaa tulevaisuuteen suuntautumista (myös Suoninen & Jokinen 2011, 54). Kuten tarinan 15 lopuksi todetaan: ”Tällä hetkellä olen tyytyväinen elämäni, enkä muuttaisi sitä.” Elämän konkreettisia tapahtumia keskeisempiä ovat tarinan opetusten esiintuominen. Tarinatyyppin avainmetaforaksi voikin tiivistää: ”Tätä elämä on!” (Suoninen & Jokinen 2011, 55).

Yllättäen taka-alalle häipyvä kuulumattomuus

Neljä kirjoituksista (2, 3, 5 ja 8) oli luonteeltaan pohjakosketustarinoita. Nämä nimesin Yhtäkkiä taka-alalle häipyvä kuulumattomuus -tarinoiksi. Tyypillistä näille tarinoille on *yllättävä selkeä käänne* kuulumattomuudesta kuulumiseen. Tiivistävästä kuulumattomuudesta, umpikujalta vaikuttavassa tilanteessa tapahtuu syystä tai toisesta pysähdys, joka toimii myönteisenä käänteenä kohti kuulumista (myös Suoninen & Jokinen 2011, 42).

Erona edelliseen tarinatyyppiin kaikissa neljässä tarinassa päähenkilö viittaa edes jonkinlaiseen kuulumiseen suhteessa vanhempiin tai ainakin toiseen vanhempaan ennen eroa. Kuuluminen liittyy joko päähenkilön 1) positiiviseen kokemukseen toistuvasta, jaetusta tekemisestä yhdessä molempien vanhempien kanssa, 2) vanhempien väliseen rakkauteen, johon päähenkilö kokee sisältyvänsä, 3) koettuun huolenpitoon tai 4)

liittoutumiseen äidin kanssa vanhempien välisessä riitatilanteessa. Näin kuulumattomuus kontrastoituu suhteessa eroa edeltävään kuulumisen kokemukseen.

Juonikulultaan selkeimmin tätä tarinatyyppiä edustava tarina on otsikoitu kirjoituksen sisältöä kuvaavasti ”Kun elämä on revennyt, kaikki menee pieleen”. Otetta on edeltänyt päähenkilön lapsuuteen ajoittuva kuulumiskuvaus suhteessa vanhempiin.

Kun olen kasvanut vanhemmaksi, niin heille (vanhemmille) tulee todella usein riitoja. Kerran heille tuli todella iso riita, mutta en tiennyt mitään, kun tulin vasta silloin koulusta kotiin. [] Isillä ja äidillä oli todella pelottavat kasvot sillä hetkellä. Isäni lähestyi äitiä ja nosti häneen kätensä, sitten he alkoivat tapella ja kinastella. Minä en tiennyt mitä minun pitäisi tehdä, joten minä huusin heille – lopettakaa! Sen päivän jälkeen he täyttivät paperin ja halusivat erota toisistaan. Sen jälkeen minun piti asua äidin kanssa ja isä lähti ulkomaille, koska hän halusi aloittaa uuden elämän siellä. Minulla oli todella iso ikävä isääni. Ja äitini itki todella paljon, koska häntä suututti ja hän oli tullut hulluksi, joten sen jälkeen hän meni tien yli samalla, kun oli miettimässä sitä asiaa. Auto lähestyi häntä ja auto piippasi, mutta hän ei kuullut mitään, joten hän joutui auto-onnettomuuteen. Ja sen jälkeen minulla ei ollut enää äitiä. Isäni ei tiennyt mitään tästä asiasta. Sitten minun piti mennä tädille asumaan ja he olivat myös eronneet. Siitä lähtien yöllä [] en saanut unta noin kahteen kuukauteen. Minua itketti joka päivä ja mietin sitä asiaa koko ajan. (3)

Päähenkilön kuulumattomuus suhteessa vanhempiin liittyy eron jälkeiseen edellisessä tarinatyyppissäkin esille tulleeseen isän ja äidin poissaoloon: isän konkreettiseen poissaoloon ulkomaille lähdön myötä ja äidin poissaolevuuteen ”hulluksi tulon” myötä. Äidin kuolema auto-onnettomuudessa konkretisoi äidinkin poissaolon eikä päähenkilön osallisuus isän elämässä palaudu tapahtuneen myötä tai kehity suhteessa tätiin tämän luona asumalla. Tapahtumia seuraavat päähenkilön pitkäkestoinen unettomuus, päivittäinen itkuisuus ja tapahtumien ajatuksia hallitseva asema viittaavat siihen, että päähenkilön osallisuus on pelkkää oman tilanteen havainnointia ja ulkopuolisuutta myös suhteessa muihin.

Vaikka päähenkilö on eron seurausten myötä menettänyt molemmat vanhempansa, eikä hän koe ´sisäpuolella´ oloa tädin perheessä, kuulumattomuus yllättäen korjaantuu:

Opettajani kysyi minulta, mikä sinulla on, kun sinä nykyään saat todella huonon numeron (kokeista)? Niin minä vastasin ja aloin itkemään samalla [], että minun vanhempani ovat eronneet ja äitini kuoli toissapäivänä, nyt minulla ei ole enää perhettä. Mutta pari kuukautta sitten löysin kaksi todella hyvää kaveria. He osasivat todella hyvin lohduttaa ihmisiä, erityisesti jos vanhemmat ovat eronneet, koska heidän vanhempansa olivat myös eronneet. Siitä lähtien aloin oppimaan kuin isäni. Eli aloitin uuden elämän ja aloin keskittymään enemmän oppimiseen. (3)

Käännettä pohjustavana pysähdyksenä, ystävien löytämistä edeltävänä tapahtumana päähenkilö kuvaa opettajan heikentyneeseen koulumenestykseen liittyvän huolenilmauksen. Kuulumisen korjaantuminen suhteessa vertaisiin, saman kokeneisiin kavereihin on vaatinut myös päähenkilön aktiivisuutta: korvaavien läheissuhteiden etsimistä. Käänteeseen myötä päähenkilö omaksuu uuden, isän mallin mukaisen ajattelutavan, jossa keskitytään menneisyyden sijasta tulevaisuuteen. Opettajan päähenkilön elämään sisälle tulo ikään kuin mahdollistaa päähenkilön osallisuuden ja sitä kautta ´sisäpuolella´ olon paitsi kavereiden elämässä myös omassa uudessa elämässä.

Ennen eroa alkava kuulumattomuus tiivistyy myös seuraavassa tarinassa vanhempien eron jälkeen. Tarina on kirjoitettu otsikolla Vanhempi ero -Tarina, jonka päähenkilö on Heidi:

3.10.2007

Hei taas päiväkirja!

Äiti ja isä riitelevät jatkuvasti. [] Tässä kaikessa hulinassa he ovat unohtaneet minut! En saanut eilenkään syödä kouluruuan jälkeen yhtään. Keittiössä on nääs huuto päällä ympäri vuorokauden. []

Kaksi kuukautta kului, ja vanhemmat erosivat. Heidi muutti äidilleen. Heidillä oli vaikea hyväksyä päätös, ettei näkisi isäänsä kuin joka toinen viikonloppu, joten hänen ajatuksensa muuttuivat itsetuhoiseksi. Heidi aloitti tupakoinnin, vaikka ei yhtään pitänyt sen mausta. Se vain helpotti hänen oloaan. Minni (ystävä) ei halunnut olla Heidin kanssa, koska hän poltti tupakkaa. Kahdessa vuodessa hän kasvoi röyhkeäksi, sulkeutuneeksi juoppo-tupakoitsijaksi. (8)

Otteessa vanhempien välinen riitely luo Heidille ulkopuolisuuden kokemuksen jo ennen eroa. Vanhempien eron jälkeen Heidin osallisuus on vain yritystä sopeutua vanhempien tekemiin asumista ja isän tapaamista koskeviin päätöksiin. Näiden päätösten seuraukset – ensin itsetuhoiset ajatukset, sitten itsetuhoisen käyttäytyminen – ovat tulkittavissa aktiiviseksi toiminnaksi, osallisuudeksi omassa elämässä, joka kuitenkin syventää Heidin ulkopuolisuutta myös suhteessa kavereihin. Nuorten yksinäisyyteen onkin aiemmissa tutkimuksissa toisinaan liitetty myös itsetuhoisen käyttäytyminen (joka ilmeni toisessa tämän tarinatyyppin tarinassa syömishäiriönä) (esim. Kangasniemi 2008, 230–232, 235).

Totaalisesta ulkopuolisuudesta huolimatta tähänkin tarinaan tulee yllättäen käänne:

Pian Heidi pääsi vieroitushoitoon.

Kului puolisen vuotta, että Heidi muuttui omaksi itsekseen.

Heidi oli ylpeä itsestään. Isä muutti 50 m päähän hänestä ja hän pääsi tapaamaan isäänsä joka päivä. (8)

Loppu ☺.

Heidin vieroitushoitoon pääsyn voi tulkita ulkopuoliseksi (kenties lastensuojeluviranomaisten tekemäksi) pysäytykseksi, mutta myös Heidin osallisuudeksi. Käänteinä toimivan hoidon seurauksena Heidi pääsee uudella tavalla osalliseksi sekä omaan elämäänsä että isänsä elämään isän lähelle muuttamisen myötä.

Lopuissa kahdessa tarinassa (2 ja 5) positiivista käännettä kuulumattomuudesta kuulumiseen ovat edesauttaneet paitsi päähenkilön toistuvat yritykset muuttaa vanhemman käyttäytymistä, myös äidin ystävän antama tuki äidille ja vanhempien oma aktiivisuus suhteensa muuttamisessa. Jälkimmäisessä tarinassa päähenkilön osallisuus on korjaantunut myös suhteessa kavereiden elämään.

Tarinatyyppin arvopohjaa kuvaavaksi avainmetaforaksi voi tiivistää: ”Vaikeuksien kautta voittoon!”. Tässä tarinatyyppissä on myös edeltävää tarinatyyppiä voimakkaampi tulevaisuusorientaatio (Suoninen & Jokinen 2011, 54–55). Kuten tarinassa viisi päähenkilö tiivistää: ”Sen päivän jälkeen, kun vanhempani sopivat riitansa, pystyin taas nauttimaan elämästä.”

Lasten yksinäisyys muuttuvissa perhesuhteissa

Tässä artikkelissa lähestyin kuulumattomuuden kautta sitä, millaista lasten yksinäisyyskerrontaa suhteessa vanhempiin voi tavoittaa vanhempien eroa kuvaavista 12–15-vuotiaiden kirjoituskilpailuteksteissä. Empiirisestä aineistosta tunnistamani analyyttinen käsite, yksinäisyyttä symboloiva kuulumattomuus, on myös lasten kirjoitettujen kokemusten tulkintaan keskittyneen analyysin keskeinen tulos. Kuulumattomuuden ajallisen vaihtelun tarkastelu narratiiviaineistossa toi analyysin edetessä kuulumattomuuden erottamattomaksi käsitepariksi kuulumisen. Se on jännitteisessä suhteessa kuulumattomuuden kanssa rakentaen tarinallisuutta.

Valtaosa tarinoista oli progressiivisia, kuulumattomuudesta kohti kuulumista kulkevia. Rajasin tarkastelun kohteeksi nämä tarinat riippumatta siitä, syntyikö kuulumista suhteessa vanhempiin vai muihin ihmisiin (yhdessä tapauksessa myös lemmikkieläimeen). Valtaosassa tarinoista lapsen kuulumisen korjaantui tai kehittyi suhteessa ainakin toiseen vanhempaan eikä av(i)oerosta seurannut pysyvää (ja konkreettista) vanhemman menetystä ja siihen liittyvää yksinäisyyttä (vrt. Bullock 1993, 47). Aineistossa ei tullut esille myöskään yhtään sisarussuhteen katkeamista.

Tässä mielessä eroa seuraaviin muutoksiin sopeutuminen ei aina tarkoita lapselle sosiaalisten suhteiden menetystä (Moxnes 2003, 145). Sen sijaan lapset kirjoittivat toistuvasti *vanhempien välisiin ratkaisemattomiin ristiriitoihin kietoutuvasta kuulumattomuudesta myös eroa edeltävästi. Näin he kyseenalaistivat ydinperheeseen liitetyn itsestään selvän kuulumisen lapsen ja vanhemman välillä*. Eron seurauksiksi mielletyt ongelmat tulivatkin aineistossa esille eroa edeltävinä (myös Hetherington 2003, 225–226). Lapset kirjoittivat tasapuolisesta kuulumattomuuden kokemuksesta molempiin vanhempiin nähden ristiriitojen ilmenemisajasta riippumatta. Kirjoitettu kokemus saa vastakaikua **Paul R. Amatonin** (2010, 657) tärkeäksi nostamasta, mutta riittämättömästi erotutkimuksessa huomioidusta tekijästä, perhesuhteiden laadusta, joka selittää sitä, miten lapset kokevat eron seuraukset. Myös Kangasniemen (2008, 225) tutkimuksessa nuorten yksinäisyys suhteessa omiin vanhempiin oli useimmiten laadullista, vaikka useimpien vanhemmat eivät olleet eronneet (tai kuolleet), ja yksinäisyys liittyi muun muassa vanhempien antamaan huonoon malliin tai vanhempien keskinäiseen väkivaltaan. Edellä

mainittu herättää kysymyksen siitä, mitä muita lasten yksinäisyyttä luovia tilanteita perheessä on kenties tunnistamatta.

Lapsen näkökulmasta kerrottu kuulumattomuuden kokemus suhteessa vanhempiin ei kiinnity itse eroon vaan sen syihin tai seurauksiin. Erosta seurasi kuitenkin liikettä lapsen läheissuhteissa, aluksi yleensä etäännyttä vanhemmista. *Eron jälkeen kuulumattomuus kiinnittyy vanhempien paitsi määrälliseen, erityisesti laadulliseen poissaoloon tavalla tai toisella.* **Carol Smartin** ja kumppaneiden (2001, 69) mukaan lasten vanhempisuhteiden uudelleen määrittelyn ydin on poissaolon kokemus. Toisen vanhemman luona olo tarkoittaa erossa oloa toisesta vanhemmasta, kuten tekstissä 13 päähenkilö asian ilmaisee: ”Elämäni muuttui siltä osin, että en nähnyt joka päivä isää kun olin äidillä, ja toisin päin.”

Säännöllisistä tapaamisista huolimatta myös omassa aineistossani lapset kirjoittivat ikävöivänsä vanhempaansa, josta olivat erillään. Eron jälkeen konkreettinen fyysinen poissaolo yhdistettiin yleensä, etävanhempaan, aineiston kaikissa teksteissä isään. Vanhemman fyysisestä läsnäolosta huolimatta lapsen kertoma kuulumattomuuden kokemus liittyi huolenpidotta ja huomiotta jäämiseen joko siitä syystä, että vanhemmalla ei ole lainkaan voimavaroja (pitää huolta edes itsestään) tai voimavarat ja huomio suuntautuvat toisaalle. Ensiksi mainitun tyyppinen poissaolevuus yhdistettiin aineistossani äitiin, toiseksi mainittu isään. Edellä mainittu kertoo vanhemmuuteen liitetystä normatiivisista, sukupuolittuneista odotuksista.

Hymelin ja tutkijakumppaneiden (1999, 90–92) jäsenystä mukaillen fyysisen erossa olon konteksteista aineistossa tulivat esille väliaikainen poissaolo (*temporary absence*) ja paikaltaan siirtyminen (*dislocation*) yksinäisyyden lähteinä. Osalla lapsista väliaikaista vanhemman poissaoloon liittyvää määrällistä ja laadullista yksinäisyyttä tutussa ympäristössä, kotona, oli jo ennen eroa. Lapsen paikaltaan siirtymisen kokemus tarkoittaa tutusta ihmissuhdeasetelmasta uuteen asetelmaan siirtymistä. Sopeutuminen uuteen ihmissuhdeympäristöön (ja mahdollisen muuton myötä myös fyysiseen ympäristöön) edellyttää sosiaalista integraatiota ja sopeutumisaikana lapsi saattaa olla ilman seuraa, jonka seurauksena hän on altis yksinäisyysjaksolle. (Hymel ym. 1999, 91–92.) Omaehtoista vetäytymistä ei kuitenkaan välttämättä tulkita yksinäisyydeksi. Psykologisen etäisyyden viidestä yksinäisyyslähteenä olevasta kontekstista aineistossani tulivat esille

erityisesti huomiotta jääminen (*being ignored*), hylkäämisen (*rejection*) ja pois sulkemisen (*exclusion*) ohella. Huomiotta jäämisen kategoria sisältää tilanteet, joissa lapsi kokee jäävänsä ilman itselleen tärkeiden ihmisten huomiota tai huolenpitoa (*not attended*). Olipa tämä tarkoituksellista tai ei, lapsi tulkitsee sen negatiivisesti ja kokee yksinäisyyttä, koska huomiotta jääminen kyseenalaistaa hänen suhteensa tärkeisiin ihmisiin. (Hymel ym. 1999, 92–95.) Näissä - niin eroa edeltävissä kuin eron jälkeisissä - tilanteissa lapset kirjoittivat myös omassa aineistossani tuntevansa itsensä mitättömäksi tai unohdetuksi. Kahdessa aineistoni tarinassa lapsi saattoi eron jälkeen kokea tulleensa vanhempansa hylkäämäksi (myös Smart ym. 2001, 70) ja vanhemman elämästä poissuljetuksi. Suurimmassa osassa tarinoita kerrottu poissulkemisen kokemus oli kuitenkin väliaikainen ja liittyi vanhemman väliaikaiseen poissaoloon.

Kuulumattomuudeksi tulkitsemani tilanne jättää päähenkilön yksin omaksi huolenpitäjäkseen tai kääntää huolenpitosuhteen normaaliin lapsuuteen oletetun vastaiseksi, kun hän ottaa hoivaajan rooliin suhteessa vanhempaansa. Lapsen näkökulmaa esiin nostavissa tutkimuksissa (esim. Helavirta 2011, 64, 76) on tullut esille oletus huolenpidon vastavuoroisuudesta: aikuisten kuuluu pitää huolta lapsista, mutta myös lasten kuuluu pitää huolta aikuisista silloin, kun he eivät jaksa, ehdi tai pysty. Vastavuoroisella kunnioituksella ja huolenpidolla on lapselle enemmän merkitystä kuin perhemuodolla tai koolla. Ero voi saada lapset arvostamaan aiempaa enemmän vanhempaansa ja huomioimaan heidän tunteitaan. (Smart ym. 2001, 57, 65, 83.) Myös omassa aineistossani lapset kirjoittivat tarjoavansa esimerkiksi seuraa vanhemmalle tai toimivat vanhempien välisten konfliktien sovittelijoina.

Monille lapsille ero tarkoittikin mahdollisuutta tai vaatimusta laajentaa omaa riippumattomuutta ja itsenäisyyttä (myös Smart ym. 2001, 83). Oman aineistoni valossa kuulumattomuus, joka liittyi lapsen huolenpitoon tai huoleen vanhemmistaan rajoitti kuulumattomuutta myös muihin merkityksellisiin suhteisiin, joista esille tulivat kaverisuhteet. Toisaalta niissä tarinoissa, joissa vanhemman poissaolo näyttäytyi pysyvänä tai läsnäolo riittämättömänä kuulumisen kehittymiseksi, päähenkilön kuuluminen koheni suhteessa muihin: kavereihin, lemmikkieläimeen tai läheisiin (myös May 2013, 115). Tässä mielessä kuulumattomuus suhteessa vanhempiin voi paitsi rajoittaa myös mahdollistaa lapsen kuulumista suhteessa muihin joko lähentäen aiempia tai synnyttäen uusia suhteita. Vanhemman poissaolo voi olla hyötyäkin (Smart ym. 2001, 70). Myös **Adi**

Sharabin ja kumppaneiden (2012, 82–83) lasten yksinäisyyden ja perheulottuvuuksien suhdetta valottava tutkimus osoitti perheen yhtenäisyyden olevan yksinäisyydeltä suojaava tekijä, mutta toi samalla esille lapsen mahdollisuuden kehittää henkilökohtaisia vahvuuksiaan myös kiinteässä (*rigid*) perheessä, joka ei tarjonnut tukea.

Myös **E. Mavis Hetheringtonin** (2003, 234) tulos siitä, että suurin osa ero- ja uusperheiden lapsista selviytyy tai jopa hyötyy uudesta elämäntilanteestaan saa sisällöllistä valaistusta aineistostani. Tarinoista kolmessa lapsi kirjoittaa tilanteesta, jossa hänen piti opetella elämään vieraiden ihmisten kanssa, yhdessä näistä paitsi vanhempien uusien kumppaneiden myös uusien puolisisarusten kanssa. Näissä tarinoissa uudet perheenjäsenet herättivät hetkellistä yksinäisyyttä, joskus toistuvasti. Kuulumisen kokemus suhteessa vanhempien lastensa elämään tuomiin uusiin ihmisiin, aikuisiin ja lapsiin edellyttää näiden asettamista positiiviseen tai vähintään neutraaliin valoon, vaikka lapsi ei hyväksyisi heitä täysivaltaisiksi perheenjäseniksi. Suhteiden määrää olennaisempaa on kuitenkin suhteiden laatu. Aineistoni tukee aiemman tutkimuksen tuloksia siitä, että lapset jäsentävät perheitään merkityksellisten suhteiden kautta, ihmissuhteiden ohella eläinsuhteiden kautta (esim. Helavirta 2011, 60).

Aineistossani on sekä sellaisia lasten kirjoituksia, joissa vanhempien eron kerrotaan tapahtuneen äskettäin että kirjoituksia, joissa vanhempien erosta on kulunut useita vuosia. Aineiston valossa lasten kuulumisen voi kohentua hyvin eri tahtisesti – pikku hiljaa tai nimetyn käänteen kautta. Lisäksi kuulumista voi kehittyä monenlaista – ei kuitenkaan kehen tahansa vaan lapselle merkityksellisiin ihmisiin, löytyivät he sitten perheestä tai sen ulkopuolelta.

Lähdeluettelo

Alanen, Leena (1992) *Modern Childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Institute for Educational Research, Publication series A. Research Reports 50.

Amato, Paul R. (2010) *Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments*. *Journal of Marriage and Family* 72 (3), 650–666.

Bullock, Janis R. (1993) *Children's Loneliness and their Relationships with Family and Peers*. *Family Relations* 42 (1), 46–49.

Butler, Ian & Scanlan, Lesley & Robinson, Margaret & Douglas, Gillian & Murch, Mervyn (2003) *Divorcing Children: Children's Experience of Their Parents' Divorce*, London: Jessica Kingsley Publishers.

Castrén, Anna-Maija (2009) *Mahtuuko ero perheeseen? Perheen hajoaminen ja uusperhe perheenä*. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 106–127.

Eskonen, Inkeri (2004) *Lasten toimijuus perheen väkivaltatilanteissa*. *Nuorisotutkimus* 22 (4), 3–16.

Flowerdew, Jennifer & Neale, Bren (2003) *Trying to Stay Apace. Children with Multiple Challenges in Their Post-Divorce Family Lives*. *Childhood* 10 (2), 147–161.

Gergen, Kenneth J. & Gergen, Mary M. (1983) *Narratives of the self*. Teoksessa Theodore R. Sarbin & Karl E. Scheibe (eds.) *Studies in social identity*. New York: Praeger Publishers, 254–273.

Hancock, Emily (1980) *The dimensions of Meanings and Belonging in the Process of Divorce*. *American Journal of Orthopsychiatry* 50 (1), 18–27.

Helavirta, Susanna (2011) *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Tampere: Tampere University Press.

Hetherington, E. Mavis (2003) Social Support and the Adjustment of Children in Divorced and Remarried Families. *Childhood* 10 (2), 217–236.

Hymel, Shelley & Tarulli, Donato & Hayden Thompson, Laura & Terrell-Deutsch, Beverley (1999) Loneliness through the Eyes of Children. Teoksessa Ken J. Rotenberg & Shelley Hymel (eds.) *Loneliness in Childhood and Adolescence*. Cambridge: University Press, 80–106.

Hänninen, Vilma & Koski-Jännes, Anja (2000) Vapautumisen tarinat. Teoksessa Anja Koski-Jännes *Miten riippuvuus voitetaan*. Helsinki: Otava, 197–226.

Jallinoja, Riitta (2009) Vieras perheessä: suhteen hahmotus. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 11–31.

Kangasniemi, Jukka (2008) Yksinäisyyden kokemisen avainkomponentit Yleisradion tekstitelevisiion Nuorten palstan kirjoituksissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kartovaara, Leena (2007) Lapset hajoavissa perheissä. Teoksessa *Suomalainen lapsi 2007*. Helsinki: Tilastokeskus, 93–108.

Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampere: Tampere University Press.

Kauko, Outi (2012) Pienten koululaisten yksinäisyydelle antamat merkitykset arki-iltapäivien yhteydessä. *Janus* 20 (3), 216–230.

Kelly, Joan B. (2003) Changing Perspectives on Children's Adjustment Following Divorce: A View from the United States. *Childhood* 10 (2), 237–254.

Ketokivi, Kaisa (2010) The Relational Self, the Social Bond and the Dynamics of Personal Relationships. *Sociology Research Reports*, 263. Helsinki: University of Helsinki.

Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampere University Press.

Linnavuori, Hannariikka (2007) Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Maes, Sofie DJ & De Mol, Jan & Buysse, Ann (2012) Children's experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study. *Childhood* 19 (2), 266–279.

May, Vanessa (2013) *Connecting Self to Society. Belonging in a Changing World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Mikkola, Henna (2005) Yksinäisyyden verho ympärillä ihmisten ohi kuljen – Yksinäisyyskertomukset Sukupolvien unta -kirjoituskilpailuaineistossa. Teoksessa Kimmo Jokinen (toim.) *Yksinäisten sanat. Kirjoituksia omasta tilasta, erillisyydestä ja yksinolosta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 129–187.

Moxnes, Kari (2003) Risk Factors in Divorce: Perceptions by the Children Involved. *Childhood* 10 (2), 131–146.

Richaud de Minzi, Maria Cristina & Sacchi, Carla (2004) Adolescent loneliness assessment. *Adolescence* 39 (156), 701–709.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? – tulkintoja lasten perhesuhteista. *Väestöliitto D 38 2001*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos.

Sharabi, Adi & Levi, Uzi & Margalit, Malka (2012) Children's Loneliness, Sense of Coherence, Family Climate, and Hope: Developmental Risk and Protective Factors. *The Journal of Psychology* 146 (1–2), 61–83.

Smart, Carol & Neale, Bren (1999) *Family fragments?* Cambridge: Polity Press.

Smart, Carol & Neale, Bren & Wade, Amanda (2001) *The changing experience of childhood: families and divorce*. Cambridge: Polity Press.

Smart, Carol (2003) Introduction: New Perspectives on Childhood and Divorce. *Childhood* 10 (2), 123–129.

Suoninen, Eero & Jokinen, Arja (2011): Umpikujien tarinallinen purkaminen. Teoksessa Atte Oksanen & Marko Salonen (toim.) *Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 36–62.

Timmons, Katherine A. & Selby, Edward A. & Lewinsohn, Peter M. & Joiner, Thomas E. (2011) Parental Displacement and Adolescent Suicidality: Exploring the Role of Failed Belonging. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology* 40 (6), 807–817.

Terrell-Deutsch, Beverley (1999) Conceptualization and measurement of childhood loneliness. Teoksessa Ken J. Rotenberg & Shelley Hymel (eds) *Loneliness in childhood and adolescent*. Cambridge University Press, 11–33.

ⁱ Projektissa kehitettiin vanhempiensa eron kokeneille 12–18-vuotiaille vertaisryhmätoimintamallia sekä nuorten parissa toimiville aikuisille työvälineitä ja oppaita vanhempien eron käsittelyyn.

ⁱⁱ Kirjoituskutsussa mainittiin, että kirjoituksia voidaan hyödyntää sekä projektin erotyöskentelyvälineiden kehittämistyössä että tutkimuksessa. Aineiston käytöstä on kirjallinen tutkimuslupa Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto ry:n kanssa.

ⁱⁱⁱ Kirjoittajan yhteystiedot pyydettiin mahdollista palkitsemista varten. Palkitut kirjoitukset julkaistiin nimettöminä sekä liiton lehdessä että internetsivuilla.

^{iv} Läheisverkostoiksi miellettäviin perhe- ja kaverisuhteiden lisäksi kuulumattomuuteen viitataan suhteessa erilaisiin instituutioihin (esim. kouluun) tai kotiin.

^v Tarkastelun ulkopuolelle jäävät viisi tekstiä ovat sisällöllisesti, yksinäisyyskuvauksiltaan samankaltaisia. Analysoimistani teksteistä ne eroavat siinä, että niissä kuulumattomuudelle ei esitetä positiivista ratkaisua.

^{vi} Olen muuttanut otteissa esiintyvät nimet tunnistamisen välttämiseksi. Lisäksi olen korjannut kirjoitusvirheitä sekä selventänyt ja tiivistänyt aineisto-otteita luettavuuden nimissä. Selvennykset ovat sulkeissa ja poistetut jaksot on merkitty hakasulkein.